سیستەمی فیدڕاڵیی لە ئێراق بپارێزن! … ڕێبوار ڕەشید

دەتوانرێت ڕەخنەی بێئەژمار لە دەستووری سیستەمی فیدڕاڵیی ئێراق بگیرێت و لە کاتی خۆیشیدا لەلایەن کورد و عەرەبەوە ڕەخنە لەو بارەوە زۆر هەبوون. لاوازترین خاڵی سەرەکیی لە دەستووری فیدڕاڵیی ئێراقدا ڕەنگە لایەنە ئیسلامییەکەی بێت کە هیچ ڕەنگدانەوەیەکی واقیعیی بۆ سوننە و شیعە و کورد نییە، بەڵکو زیاتر ڕووانگەیەکی عەرەبیی ئیسلامییەکە لەلایەن کەمینەیەکی شیعە و سوننەوە بە سەر دەستووردا سەپێندرا.
بە هەر حاڵ، ئەو ڕیفۆرمانەی لە ئێراق هەم لە بواری ناناوەندگیریی (لامەرکەزیی) و هەم لە بوارەکانی کشتوکاڵ، پیشەسازیی و سەندیکایی و کرێکاریی و زمان و هتد هەبوون و کراون لە بەراووردا لە هی هەموو ئەو وڵاتانە کە کوردستانیان داگیر کردووە نەک هەر باشتر بووە، بەڵکو بەراووردیش ناکرێت. دیارە سیستەمی فیدڕاڵیی گەورەترین لەو ریفۆرم و دەستکەوتانەن کە دەیتوانیی باشووری کوردستان بە سەربەخۆیی بگەیەنێت و هەروەها بشبێت بە هەوێنی چارەسەری دیموکراسیی لە تورکیا و ئێران و سووریا کە کوردستانیان داگیر کردووە.

لە ئێران و تورکیە کە لە یەکەمیاندا کورد هەر بە ناو هەیە و لە دووهەمیاندا هەر نییە، کوردانی ڕۆژهەڵات و باکوور تا رادەیەکی باڵا توانیوویانە سەرکەوتنی شایانباس وەدەستبهێنن. دیارە باسکرنی ئەم دەستکەوتانە جێگای ئێرە نیین، بەڵام هەر دەتوانرێت ئاماژەیان پێ بکردرێت، بۆ نموونە سەرەڕای هەموو دڕندەیەکی دیکتاتۆریی و ئیسلام فاشیزمی کۆماری ئسیلامیی ئەوا خەڵکی ئاسایی ڕۆژهەڵاتی کوردستان توانیوویانە زمانی کوردیی نەک هەر بپارێزرن بەڵکو پێشی بخەن. لە شاری خۆی (خویێ) تا خوار ئیلام زاراوەکانی کوردیی لە گەشەدان، نەک پاشەکشە. فۆنەتیک و ڕێزمان و دەستووری زمانی کوردیی پارێزراوە، فەرهەنگی کوردیی، جلوبەرگ و موزیک و خۆراک بەرەو پێشەوە چووە. خەڵکی کوردستان لە ناو یەکدا تەبان، هاوکاریی یەکتر دەکەن و ئەو ناوچەگەریی و شارگەراییە نەماوە کە کاتی خۆی سیستەمی شا مایەی لە سەر دادەنا و لە ژێرەوەی دەنەی دەدا.
هاوکات هەستێکی نەتەوەیی پێشکەوتووخواز و نیشتیمانپەروەر بە

ڕێزگرتن لە هەبوونی مافی نەتەوەکانی دیکەی ئێران لە برەودایە.
لە باکوور سەرەڕای هەبوونی دڕندەترین و ناشارستانیترین سیستەمی داگیرکەریی لە جیهاندا، سەرەڕای نکۆڵیکردن لە هەبوونی کورد و سڕینەوەی ناو و ناونیشان و هەموو جۆرە بوونێکی کورد، لە ماوەی چل ساڵدا درز خرایە نێو سیستەمی داگیرکەرییەوە و خەباتێکی یاسایی و پارلەمانیی پێشخرا، زمانی کوردیی لە نزیکەی نەبوونەوە ژیایەوە و بووەوە بە مانی گوند و شارەکان و دەیان ڕۆژنامە و گۆڤار و تەلەڤیزیۆنی پێ وەگەڕ خرا و بوو بە زمانێک کە لە رووی فۆنەتیک و ڕێزمان و دەربڕینەوە شایانی باسە. بەرپرسانی سیاسیی باکوور لە ڕێکخستنی خەڵک و لە بڵاوکردنەوەی فەرهەنگی نەتەوەسازیی و نیشتیمانسازییدا خەڵکیان هۆشیار کردەوە بە شێوەیەک کە سەدان هەزار لە مەراسیمە نەتەوەییەکانی وەکوو نەورۆزدا بەشدار دەبن هتد و هتد.

ئەدی ئەی باشوور؟

باشوورێک کە خاوەنی بەئەژمارترین قوربانییە، کە بە ئەزموونی شەڕی نێوخۆیی سەختدا لە سەرەتای شەستەکانەوە ژیانی بەڕێ کردووە، و کە لانی کەم خاوەنی مافی دەستووری پاشایەتییە کە بە ڕەسمیی و بە پێی یاسا و دەستووریی سەلماندوویەتیی کە “کورد و عەرەب” لە نیشتیمانی “ئێراق” دا هاوبەشن، پاشان خاوەنی یاسای ناناوەندگیریی ساڵانی شەستەکان و حەفتا و یاسای بە ئۆتۆنۆمی ناساندنی هەرێمی کوردستان (دیارە بە شەنگار و کەرکووک و خانەقین) و هەموو ئەو مافانەی دیکە بووە کە دەیگرتەوە. لە هەموو ئەوانەیش گرینگتر سیستەمی فیدەراڵیی 2005 و هەموو ئەو باڵادەستییە سیاسیی و ئابووریی و دیپلۆماسییانە بوو کە هەموو جیهان بۆیان فەراهەم کردبوو.
ئەسڵەن هەموو باشوور بە پاکەتێک کە دەستکەوتی دەوڵەتبوونیادبوونی تێدا بوو کرا بە سفرەیەکی حازر و لە سەر سینییەکی زێڕین خرایە بەر دەستی دەسەڵاتدارانی باشوور.
لە دوای ڕاپەڕینی 1991 هەتا ڕاگەیاندنی سیستەمی فیدەراڵیی دەست و باڵی سەددام حوسەین بەرامبەر بە باشوور بەسترابوو. باشوور دوورگەیەکی پارێزراو بوو کە بارانی ڕەحمەتی هەموو دونیای بە سەردا دەباری و هاوکات خەڵکی پارچەکانی دیکەی کوردستان بە دەم و بە کردەوە حەیرانی ئەم بەشە ئازاد کراوە بوون، بەڵام دەسەڵاتدارانی باشوور نەیانتوانی گۆمێکی مراوی لە باشوور دروست بکەن. بە پێچەوانەوە باشوور کرا بە بەدەسەڵاترین حوکمڕانیی کە ئەوی بەرهەم و کار و خۆشەویستیی نیشتیمان بەت تیایدا لە ناو برا.

لە پاش سیستەمی فیدەڕاڵییەوە حکومەتی ناوەندیی بەغداد کە لە ڕاستییدا هەر حکومەتی فیدەڕاڵییە لە پراکتیکدا هەتا دوو ڕۆژ پاش کۆتاییهاتنی مۆڵەتی هەڵوەشاندنەوەی بڕیاری ڕیفەراندۆم، نەیتووانیوە قامکێک بە سەر هیچ جۆرە بەرژەوەندییەکی هەرێم ببات. لە ماوەی هەموو ئەو ساڵانەدا سەرۆککۆمار، وەزیری دەرەوە، وەزیری ماڵیی، فەرماندە باڵاکانی سپای ئێراقیی، بازرگانیی و هتد لە بازنەی دەسەڵاتدارانی کورد بوون. کورد خاوەنی دەیان وەزیر و پارلەمەنتار و بەڕێوەبەریی گشتیی و فەرماندەی جیاوازی سپا لە سەر ئاستی ئێراق بوون. لە ناو هەرێمدا دەسەڵاتدارانی کورد سەرۆک هەرێم و سەرۆک حکومەت و وەزیران و پارلەمەنتاران و هتد بوون.
لەگەڵ هەموو ئەم دەسەڵاتە گەورەوگرانەیشدا لە دوای راپەڕینەکانی 1991 لە باشوور:

- زمانی کوردیی لە باشوور بووە بە زمانێکی سەرجادەیی گشتیی کە مرۆق شەرم دەکات باس لە ئاستەکەی بکات.
- ڕۆشنبیریی بیریی و هزریی لە باشوور تا دێت لاوازتر و توێژگیرتر دەبێت. جلوبەرگی کوردیی خەریکە دەچێتە موزەخانەوە، موزیک و گۆرانیی و کولتوریی نەریتیی گشتیی تورکێنراو و فارسێنکراوە.
- کار و بەرهەم نامێنێت یان لە ئاستیی نەبوون دایە.
- خۆشەویستیی نیشتیمان و نیشتیمانپەروەریی، بەخۆباوەڕبوون و متمانەبەیەکتر و ڕێزگرتن لە بەها نەتەوەییەکان لاوازتر بووە و دەبێت.
- نەبوونی ئاسایش و خۆشگوزەرانیی و سەرگەرمیی ڕۆژانە، بێئومێدیی لە ئایندە و بێهیوایی لە پاشەڕۆژ، ئەگەر ڕێگایان هەبێت زۆرینەی خەڵک زێدی خۆیان چۆڵ دەکەن.
- بێڕەووشتیی و بێئەدەبیی لە دزینی سامانی گشتیی بووە بە کولتوری باو.

لە هەموو ئەم کێشانەدا حکومەتی ناوەندیی بێ تاوانە یاخود بێ لە هەندێک هەڕەشەی بێ ددان هیچ کاریگەرێکی دیکەی نەبووە کە بچێتە قاڵبی تاوانەوە.

ڕۆڵی تورکیا و ئێران لە تێکشکاندنی سیستەمی فیدەڕاڵیی ئێراقییدا

ئێران و تورکیە لە یەکەم ڕۆژەکانی پاش ڕاپەڕینەوە لە ڕێگای دەسەڵاتدارانی باشوورەوە دەستیان لە باشوور وەر دا. کاتێک کە بانگەوازی سیستەمی فیدەڕاڵیی لە ئێراق کرا ئێران و

تورکیا، ب□ داخ□و□ تاز□ ل□ ناو د□س□□اتدارانی باشووردا خاو□نی د□نگی خ□یان بوون. ب□□گ□کان ب□ س□دانن ک□ تورکیا ل□م بار□و□ چ□ند جیددیی، ب□ دیسپلین، سیست□ماتیک و س□رانس□ریی ل□ ه□و□ی ت□کدانی سیست□می فید□□ا□یی ئ□راقیدا بوو. باشوور بوو ب□ س□مای م□رگی ئ□ران و تورکیا. تورکیا و ئ□ران د□یانزانی ک□ باشوور□کی س□رک□وتوو ب□ مانای ئ□و□ د□ت ک□ هیچ د□رف□ت و ه□ل□ک ب□ ش□□ی سپایی تاران و ئانکارا دژ ب□ خ□□کی کوردستان ل□ ناو خ□یاندا نام□ن□ت□و□. ل□ب□رئ□و□ ه□موو گر□و□کیان ل□ س□ر ت□کشکاندنی ئ□و سیست□م□ فید□□ا□یی□ی ئ□راق بوو.

ج□ی س□رنج□ ک□ د□س□□اتدارانی باشوور ب□ینی ش□خسیی و پ□و□ندیی ش□خسیی و پ□و□ندیی سیاسیی و دیپل□ماسیی و ئابووریان ل□گ□□ تاران و ئانکارا خ□شتر ل□ پ□و□ندیان ل□گ□□ ب□غداد ب□ت ک□ پ□ت□ختی ئ□راقی فید□□ا□یی□. ه□رو□ها ج□ی س□رنج□ پاش ه□موو ئ□و قوربانیدان و □□نج و ز□ر□ر□ ک□ ل□ باشوور ک□وت، د□س□□اتداران تا ئ□و راد□ی□ی ئ□شتا د□یبینین پ□□وو و ب□چاوو□وو ل□گ□□ باشووردا ب□رخورد بک□ن. تورکی□ و ئ□ران د□یانزانیی ک□ ب□ سیاس□ت□کی هاو□□یان□ و خوشکوبرای□تیی ع□ر□ب و شیع□ و سون□ د□توانر□ت ئ□و سیست□می فید□□ا□یی□ی ه□ی□ ل□ ماو□ی 10 سا□□کدا بکر□ت ب□ سیست□م□کی ک□نفید□را□یی و ه□ر ل□ □□گای دیال□گ و پت□وکردنی ئ□و هاوپ□یمانیی□ ک□نفید□را□یی□و□ باشوور د□یتوانی ب□ر□و س□رب□خ□ییش ه□نگاو بن□ت. نزیک□ی ه□موو دونیا، ئ□ران و تورکی□ و سووری□ی ب□ پل□ی ی□ک□م ل□ د□ر بچ□ت، د□ستی باشوور بوون.

هیچ زانست□کی □اک□ت ب□ ج□ب□ج□کردنی ئ□م پرس□ گرینگ□ ک□ پت□وکردن و □استکردن□و□ و ب□ر□وپ□ش□و□بردنی سیست□می فید□□ا□یی بوو، پ□ویست ن□بوو. ه□ر ئ□و□ند□ پ□ویست بوو ک□ □□ز ل□و سفر□ حازر□ بگیردر□ت ک□ جیهان خستبووی□ ب□رد□می د□س□□اتدارانی باشوور، ک□ ب□غداد بکر□ت ب□ ما□□کی س□قامگیریی کورد و ک□ دیار□ ز□ر ب□ ئاسانی د□کردرا .

□یف□راند□م پیلانی ئاشب□تا□ بوو

ئ□رد□غان ز□ر ئاسانتر ل□و□ی ب□ بیریدا د□هات توانی سیست□می فید□□ا□یی ل□ باشوور ت□ک بشک□ن□ت. ل□ ر□گای بردنی پار□ی باشوور ب□ "خ□□ک بانک" ک□ ئ□رد□غان و هاور□یانی خاو□نین، و

لە ڕێگای بردنی نەوتی باشوورەوە ئەردۆغان باشووری لە بەغداد دا بڕاند.

جێی سەرنجە ئێراقێک بە دەیان ڕیفۆرمی ناناوەندگیریی و بە پێشنینەی ئۆتۆنۆمیی و فیدڕاڵییەوە، بە سەرۆککۆماری کورد و وەزیری دەرەوەی کورد و هتد هتد بچێتە نێو سەنگەری ئانکارییەکی ڕەگەزپەرستی دڕندەی بێ شارستانییەوە کە جێی نەفرەتی هەموو نەتەوە دێرینەکانی ناوچەکە و بەشێکی دونیایە. ئەمە بەدبەختییەکی مێژووییە. ئەمە ئاشبەتاڵێکی سیاسیی ڕەووشتیی و ویژدانییە. ئەمە نانیشتیمانپەروەریی و خیانەتە بە خەڵکێکی ستەملێکراو.

ئیتلاعات و میت لە بڵاوکردنەوەی گومان و باوەڕبەخۆنەبوون و بێمتمانەیی لە ناو باشووردا شەونخونیان کێشا و مەخابن ئەنجامی هەبوو.

ئەو قسە بێ مانا و ناسیاسیی و بێ ئەدەبیی و بێ ناوەڕۆکەی کە دەسەڵاتدارانی کورد لە کاتی ڕیفەراندۆمدا بە بەغداد و بە عەرەبیان دەگوت و ئەوەیان بە ناوی بە "کوردایەتیی" ـەوە دەکرد، نەک هەر قسەوباسی سیاسیی ناو سیستەمێکی فیدڕاڵیی یان تەنانەت دانوستاندنیش نەبوون، بەڵکو قسەی سەر جادەی شەڕلاتیان بوون. ئەو قسانە، ئەو پڕ پێکەنین و گاڵتەجاڕیی و شکاندن و جووکدانانە دوا بزمار بوون کە لە تابووتی پەیوەندییە گرینگ و بە بایەخە سیاسیی و ئابووریی و دیپلۆماسییەکانی بەغداد و باشوور دەدرا.

ئایا بە چ شێوەیەک دەتوانین "بای بای ئێراق" بە عەرەبگەلی دۆستانی کورد ڕوون بکەینەوە؟

ئایا ئاماژە بە کامە دەستتێوەردانی کردارەیی بەغداد لە کاروباری باشوور و لە ڕێگرتن لە کاروباری باشووردا بکەین؟

بەڵآم بینیمان، ئەوانەی دەم و زمان و ڕووخساری ئەو جوێندان و سووکایەتییە بوون چۆن لە ئاشبەتاڵێکی شەرمئاوەری تێکشکێندەردا بەرەو بەغداد گەڕانەوە. بەڵێ، چوونەوە بۆ بەغداد بۆ ئەوەی یەکێکیان ئەو گوللەیە بە سەری خۆیەوە بنێت کە بەڵێنیان دابوو، بۆ ئەوەی ڕەخنەیەک لە خۆیان بگرن، بۆ ئەوەی دەستبەرداری کورسییەکیان بن و تەنانەت بۆ ئەوەی بە بچووکترین شێوە ئاماژە بە کەموکورتییەک بکەن.

شەڕی بەغداد و باشوور

کوردستانیانی دڵسۆز و هەزاران عەرەبی ئێراقیی و

غەیرە ئێراقیی و ملوێن لە هاووڵاتیانی سوننە و شیعەی عەرەب ئاگاداری مێژووی ئێراق و کێشەی کورد و زوڵم و زۆر و چەوساندنەوە لە سەر کورد و لە سەر خۆیان هەن. عەرەبی ئێراق بە شیعە و سوننەیەوە خاوەنی نە کەمتر لە 2 ملوین قوربانین. خانەوادە لە ناو عەرەبدا کەمن کە دووان و سیانیان لە شەڕە جیاوازەکانی کوردستان و ئێران و کوێت و ئەمریکادا لە نەکوژرا بێت. عەرەبی ئێراق نەتەوەیەکن لە نەزیفی خوێندان. ئێمەی کورد دەتوانین بە ئاماژە بە هەموو ئەو زەرەر و زیانانە و ڕێگریی لە دووبارەبوونەوەیان پێگەی کورد بەهێز بکەین.

سیاسەتمەدارانی نیشتیمانیی لە کوردستان دەتوانن، ئێستایش هەل و دەرفەت هەیە و ماوە، کە دووبارە سیستەمی فیدێڕاڵیی بەژیێتەوە و شینبێتەوە، کە برینەکان تیمار بکرێن،کە لە ڕێگای دیالۆگی دیموکراتیی و ئاخافتنی سەردەمیانە و فاکت و بەڵگەوە متمانە لە نێوان پێکهاتەکانی ئێراق دروست بکرێتەوە. ئەوانەی باس لە سەربەخۆیی کوردستان دەکەن دەبێت بە پێی ئەو داوایە بە پرینسیپ و جیددیی و چالاک و بە شکۆ و دەست بە کار بن، دەبێت خەڵکێک بن کە لە نرخی هەلکەیەک، لە دڵی ناسکی هاووڵاتییەک، لە مافی مرۆق بە کەمئەندامەک و بە ژنان تێ بگەن و لە سەری بە شەڕ بێن. بەڵام پێش هەر شتێک ئەوانە دەبێت خەڵکێک بن کە هەموو قازانجێکی شەخسیی و خانەوادەیی و عەشیرەتییان لە بن پێی خۆیان نا بێت و وەکوو نیشتیمانپەروەرێکی خۆبەخش بژین و بدوێن و لە کاردا بن. کەسێک دەتوانێت ئەو بەرپرسایەتیە هەڵبگرێت کە کەوشی پێی دڕابێت و هەمووان بزانن چی لە ماڵەکەیدا هەیە.

خەڵکی دڵسۆزی باشوور نا بێت ئەم فۆرمولەیە لە بیر بکات!

ئەوانەی لە ناو دەسەڵاتدارانی کورددا لە یەکەڕۆژەی پاش تەواوبوونی مۆڵەتی ڕیفەراندۆمەکەی ئەردۆغاندا فیلمی شەڕی “پردە” ـیان ساز کرد و ڕاستیی ئیمزاکردنی ئاشبەتاڵیی 16ی ئۆکتبەریان لە خەڵک شاردەوە کاتێک کە ئەمریکاییەکان لە دوکان بە ئامادەیی هەموویان ئیمزای پێ کردن، و ئەوانەی ئێستا دێن و هەڕەشەی ئاوگرتنەوە و تۆڵەستاندنەوە لە عەرەب دەکەن و خۆدەهێنن و دەبەن، دەتوانن و لە ڕوویان دێت کە سەد جاری دیکەیش سفرەی حازری کورد، خوانی ئامادەی سەر سفرەی زێڕینی کورد، لە قوڕە بهاون.

خەڵکی دڵسۆزی باشوور نابێت ئەم فۆرمولەیە لە بیر بکات!
ڕاستی، باشوور لە دۆزەخێکدا ژیان بە ڕێ دەکات، بەڵام خەڵکی باشوور، دڵسۆزانی کوردستانیی، نابێت نرخی خۆڕێکخستن و بەرەنگاربوونەوە و داواکردنیان لە بیر بچێتەوە.
لە هەموو دونیادا، لە هەموو کۆمەڵگایەکدا، خەڵکی دڵسۆز بە بەردەوامیی لە هەوڵی دۆزینەوەی چارەسەر دان، و لەو بارەوە خۆڕێک دەخەن، بەخۆباوەڕیی و متمانە و خۆشەویستیی خەڵک و نیشتیمان بڵآو دەکەنەوە، بۆ ئەوەی بتوانن بژین و بە بەردەوامیی وەڵام بۆ کێشەکانیان بدۆزنەوە. باشوور ڕیزپەڕ نییە و دەتوانێت و دەرفەت و هەلی لەبەر دەستدایە ئەو کارە بکات.
هەنگاوێکی دروست لەو ڕێگایەدا بەهێزکردنی پێوەندییە جۆراوجۆرەکانە لەگەڵ هەموو تاکەکەس و ڕێکخراوەیەکی سوننە و شیعەی عەرەبدا کە دۆستی کوردن و خوازیاریی بەهێزکردنی مافی هەردوولان، و هەروەها دانیشتن و دیالۆگە لەگەڵ هەموو ئەوانەیشدا کە دەزانین خراپ تێگەیشتوون یان دەیانەوێت مافمان پێشێل بکەن. باشوور بە دەیان هەزار لە ڕۆشنبیریی سیاسیی تێدایە کە دەتوانن بە شێوەی ئاشتیخوازانە و ئاشکرا و ڕاشکاوانە لەم سەنگەرەدا جێ بگرن.
لەبەرئەوە دەبێت بڵێین “بەڵێ” بۆ بەهێزکردنی مافەکانی کورد لە ئێراقدا، بۆ بەهێزکردنی هەموو جۆرە پێوەندییەکانی باشوور لەگەڵ بەغداد و قووڵکردنەوەی دیالۆگی دیموکراتیک و شارستانیانە.
دەبێت “نەخێر” دووبارە بکەینەوە بۆ شەڕ و گرژیی و خۆدوورگرتن لەگەڵ بەغداد!
بەڵێ دەبێت بڵێین “نەخێر” بۆ شەڕی بە وەکالەت بۆ ئێران و تورکیا.

ڕێبوار ڕەشید
3/5/2020